

NÁTTÚRUSTOFA
VESTFJARÐA

Aðalstræti 12
415 Bolungarvík
nave@nave.is

Fornleifaskráning

*Viðbótarskráning vegna
Kvíslatunguvirkjunar*

Atli Rúnarsson

Ágúst 2026

NV nr. 14-26

 NÁTTÚRUSTOFA VESTFJARÐA		Dagsetning Mán/ár: Ágúst 2026
Skýrsla nr: NV nr. 14-26	Verknúmer: 747	Dreifing: ☐ Opin ☐ Lokuð til: ☐ Háð leyfi verkkaupa
Upplag:	Verkstig:	
Heiti skýrslu: Viðbótarskráning vegna Kvíslatunguvirkjunar		Unnið fyrir: Verkís
Höfundur: Atli Rúnarsson		Verkefnastjóri: Atli Rúnarsson
ÚTDRÁTTUR Að beiðni Verkís gerði fornleifadeild Náttúrustofu Vestfjarða viðbótar fornleifaskráningu vegna Kvíslatunguvirkjunar. Náttúrustofa Vestfjarða hafði áður skráð áhrifasvæði virkjunarinnar árið 2023 en þá var ekki búið að ákveða að hafa svokallaða Hraunaveitu við Hraunavatn með í virkjuninni. Engar minjar fundust innan skráningarsvæðisins.		
Undirskrift verkefnastjóra: 		Yfirlarið af: HULDA BIRNA ALBERTSDÓTTIR

EFNISYFIRLIT

1.	Inngangur	4
2.	Skráningarsvæðið	4
3.	Aðferðafræði	4
3.1	Tilgangur fornleifaskráningar	5
3.2	Skráning fornleifa	6
3.3	Hættumat	6
4.	Saga Gilsstaða.....	8
5.	Niðurstöður	9
5.1	Niðurstöður vegna tilefnis.....	9
6.	Heimildaskrá.....	10
7.	Kort.....	11

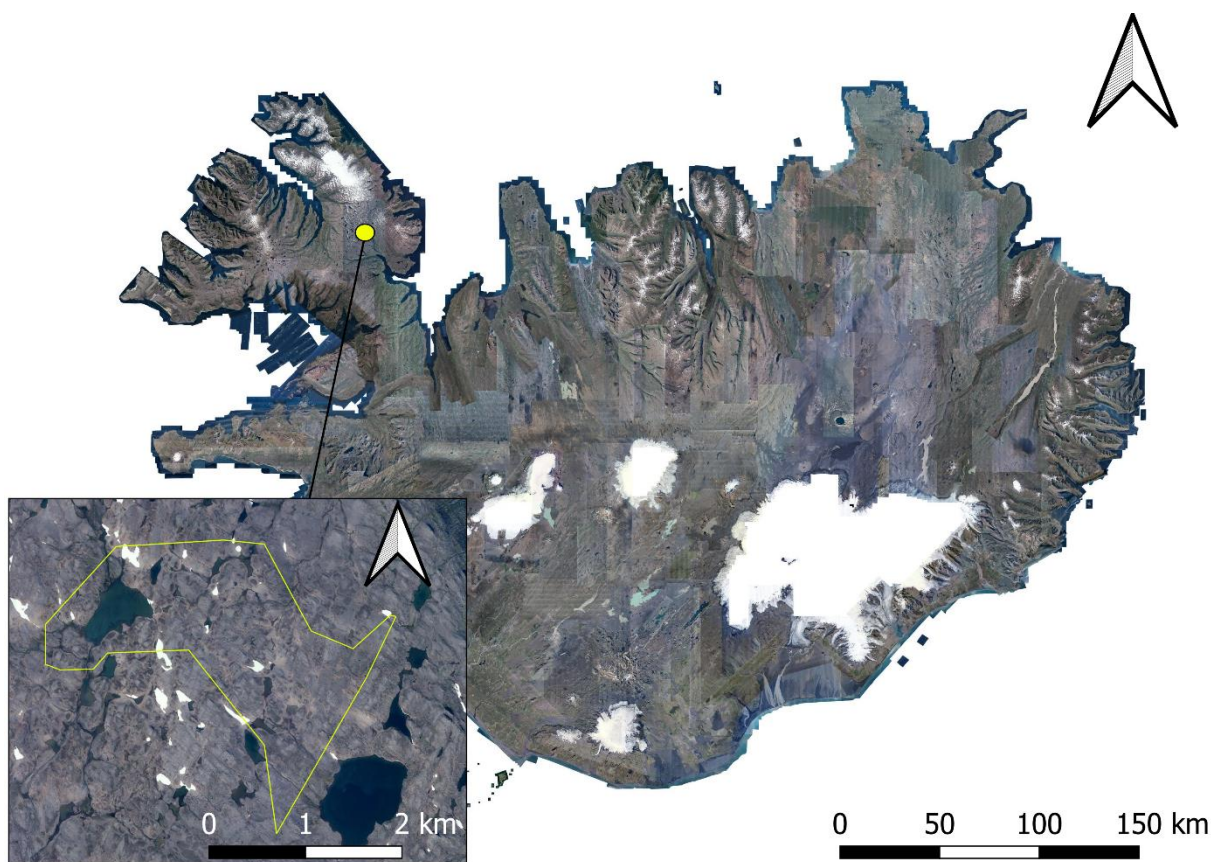
1. INNGANGUR

Að beiðni Gunnars Páls Eydal hjá Verkís gerði fornleifadeild Náttúrustofu Vestfjarða fornleifaskráningu vegna svokallaðrar Hraunaveitu við Hraunavatn vegna fyrirhugaðar Kvíslatunguvirkjunar. Svæðið hafði ekki verið skráð áður en Náttúrustofa Vestfjarða hafði áður gert tvennar fornleifaskráningar vegna virkjunarinnar.¹

Skráningarsvæðið var allt á hálendinu vestan við Selárdal ofan við Svartagilsvatn og í kringum Hraunavatn. Vettvangsrannsókn fór fram þann 11.8.2026 og var framkvæmd af Atla Rúnarssyni, fornleifafræðingi hjá Náttúrustofu Vestfjarða, og sá hann einnig um skýrslu- og kortagerð.

2. SKRÁNINGARSVÆÐIÐ

Skráningarsvæðið var allt uppi á hálendi og taldist innan jarðar Gilsstaða í Selárdal í Strandabyggð og var um 430 ha. Svæðið var bert og stórgrýtt ásamt því að vera mjög blautt á köflum.

Mynd 1. Staðsetning skráningarsvæðisins.

3. AÐFERÐAFRÆÐI

Aðferðafræði rannsóknarinnar byggir fyrst og fremst á fornleifaskráningu á vettvangi en að auki var farið yfir helstu heimildir jarðarinnar, s.s. örnefnaskrár, túnakort, jarðabækur og annað sem getur gefið vísbendingar um fornminjar. Allir minjastaðir voru skráðir og voru teknir staðsetningarpunktar með Juniper Archer 2 uppmælitæki. Minjastöðunum var lýst og ljósmyndir teknar af hverjum stað.

¹ Sjá: Atli Rúnarsson, 2023 og Atli Rúnarsson, 2025

3.1 Tilgangur fornleifaskráningar

Í lögum um menningarminjar nr. 80 29 júní 2012 segir að lögin eigi að tryggja eftir föngum verndun menningarsögulegra minja í eigin umhverfi og að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða. Eins eiga lögin að auðvelda aðgang að minjunum, kynna þær þjóðinni og greiða fyrir rannsóknum. Þá er fornleifaskráning bundin í skipulagsgerð skv. lögnum, en í 16.gr. segir:

Skylt er að fornleifaskráning fari fram áður en gengið er frá svæðisskipulagi, aðalskipulagi eða deiliskipulagi eða endurskoðun þess og skal sá sem ber ábyrgð á skipulagsgerð í samræmi við skipulagslög standa straum af kostnaði við skráninguna.

Í 3. Grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem:

Fornleifar teljast til hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem: búsetulandslag, skráðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum, vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bóllum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri, tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita, vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra, virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum, þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð, áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum, haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið, skipsflök eða hlutar þeirra.

Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.

Í 21. grein laga um menningarminjar segir:

fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Sú skylda hvílir á sveitarfélögum eða framkvæmdaraðilum að gera Minjastofnun Íslands viðvart ef fyrrsjáanlegt er að minjar spillist vegna hvers konar framkvæmda eða breyttrar landnotkunar (sjá 12.gr.).

Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmdir án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskonunn umsvifalaust svo skera megi úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megi fram halda og

með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands (24.gr.)

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að koma í veg fyrir að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða nauðsynjalausum. Fornleifaskráning nýtist við minjavörslu þegar ákveða á verndun á einstökum minjastöðum. Eins kemur hún að miklum notum vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Þá er hægt að taka tillit til minjanna við skipulagsgerð og nýta þær í rannsókn- eða kynningarskyni. Með fornleifaskráningu má einnig stórlega minnka líkur á að fornleifar komi óvænt í ljós við framkvæmdir sem gæti leitt til tafa á viðkomandi verki.

3.2 Skráning fornleifa

Skráning fornleifa var gerð eftir stöðlum Minjastofnunar Íslands.² Verkefnanúmeri var úthlutað af Minjastofnun Íslands og svæðið hefur verið merkt inn á vefsíðu Minjastofnunar og skýrsla skráð þar sem og minjar sem mældar voru upp. Ákveðið var að halda sama númeri og úr skráningunni frá 2023 sem var **3094** og halda áfram með hlaupandanúmer rannsóknarinnar, þannig að næsta númer yrði **3094-012**.

3.3 Hættumat

Samkvæmt skráningarstöðlum Minjastofnunar Íslands ber að gera hættumat á þeim minjum sem skráðar eru. Því mati er skipt í tvennt: viðvarandi hættumat og hætta vegna tilefnis. Viðvarandi hættumat á við um þá hættu sem staðar að minjum óháð tímabundnum aðstæðum, eins og t.d. vegagerðar eða veitulagna og á því eru þrjú stig, sjá töflu 1.

Tafla 1. Þrjú stig hættumats og skilgreining þeirra.

Hættumat	Skilgreining
Engin hætta	Minjar eru ekki í neinni augljósri eða viðvarandi hættu.
Hætta	Minjar eru á athafnasvæði eða rofsvæði þar sem fyrirsjáanleg hætta er á röskun.
Mikil hætta	Minjar eru þegar farnar að skemmast og liggja undir ágangi manna, dýra eða náttúru. Brýnt er að grípa til aðgerða til að koma í veg fyrir frekari röskun.

Hætta vegna tilefnis er tímabundin hætta sem staðar að minjum vegna t.d. framkvæmda, skógræktar eða náttúruvár, sjá töflu 2. Hér er matið öðruvísi en þegar kemur að minjum í viðvarandi hættu. Ekki er metið hvort minjar séu í lítilli eða mikilli hættu heldur er einungis metið hvort tilefni skráningarinnar geti haft áhrif á minjastaði. Mat á þessari hættu getur verið mismunandi, t.d. ef einungis mörk deiliskipulags liggja fyrir eru allar minjar innan skipulagsreitsins skráðar í hættu en ef nákvæmari gögn eru til staðar, eins og t.d. byggingarreitir, slóðar og vegir, er hættan skráð eftir þeim.

² Sjá: Margrét Valmundsdóttir, Oddgeir Isaksen og Ómar Valur Jónasson, 2026

Tafla 2. Skilgreining á skráningu hættu vegna tilefnis.

Hætta vegna tilefnis	Skilgreining
Engin hætta	Minjar eru ekki í hættu vegna skráningartilefnis.
Vegna efnistöku	Minjar eru í hættu vegna grjótnáms eða annarar efnistöku.
Vegna framkvæmda	Minjar eru í hættu vegna framkvæmda utan efnistöku, skógræktar, veitulagna eða vegagerðar, t.d. vegna virkjana, hafnargerðar eða breyttrar landnotkunar (golfvöllir, lóðir o.fl.).
Vegna náttúruvár	Minjar eru í hættu vegna yfirvofandi eða yfirstandandi náttúruvár, t.d. jarðskjálfta eða hraunflæðis.
Vegna skógræktar	Minjar eru í hættu á skógræktarsvæðum eða svæðum þar sem skógrækt er fyrirhuguð.
Vegna vegagerðar	Minjar eru í hættu vegna vegagerðar eða þar sem þær liggja í eða við fyrirhugaða veglínu.
Vegna veitulagna	Minjar eru í hættu vegna fyrirhugaðra veitulagna (ljósleiðarar, rafmagnsstrengir o.þ.h.) eða þar sem má vænta rasks í tengslum við lagningu þeirra.

Er þessu skipt í þessa tvo flokka vegna þess að skráning minja er hugsuð til frambúðar og samkvæmt stöðlum Minjastofnunar Íslands skal hún ekki vera lituð af áhrifum tímabundinna aðstæðna.³

Í 22. grein laga um menningarminjar nr. 80/2012 segir:

Fornleifum sem eru friðlýstar skal fylgja 100 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Hvers konar röskun, byggingarframkvæmdir eða aðrar framkvæmdir á friðhelguðu svæði umhverfis friðlýstar fornleifar eru óheimilar án leyfis Minjastofnunar Íslands. Friðhelgað svæði umhverfis aðrar fornleifar, sem ekki eru friðlýstar en njóta friðunar, skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið.

Það er ávallt í höndum Minjastofnunar Íslands að ákveða hvort ráðast þurfi í einhverjar mótvægisáðgerðir ef fyrirsjáanlegt er að minjastaður spillist vegna breyttrar landnotkunar eða framkvæmda. Þær mótvægisáðgerðir geta verið frekari rannsóknir, tillaga að friðlýsingu eða hvort fornleifar megji víkja og þá með hvaða skilmálum.

³ Margrét Valmundsdóttir, Oddgeir Isaksen og Ómar Valur Jónasson, 2026, bls. 11

4. SAGA GILSSTAÐA

Minnst var á Gilsstaði í Steingrímsfirði í Hítardalsbók frá 1367, en hún var máldagi Þorlákskirkju á Skeggjastöðum á Ströndum.⁴ Næst var minnst á Gilsstaði í máldaga Maríukirkju á Stað í Steingrímsfirði frá 1397⁵ og einnig var minnst á þá í álits og skoðunargerð um áskilnað milli Staðarkirkju í Steingrímsfirði og Guðmundar Loptssonar út af Selárdal frá 1513.⁶ Næst var minnst á Gilsstaði í áreiðar og skoðunargerð um þrætuland og landamerki á Selaárdal milli Bólsstaðar og Staðar í Steingrímsfirði frá 1520 og þar var sagt að kirkjan ætti Selárdal allan til ummerkja til móts við Bólsstaði og Gilsstaði.⁷ Í Gíslamáldaga, sem skrifaður var í kringum 1570, var sagt að kirkjan á Stað í Steingrímsfirði ætti Selárdal allan í móts við Gilsstaði og Kolstaði.⁸

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, sem gerð var fyrir svæðið 1709, var sagt að Gilsstaðir væru kirkjujörð frá Staðarkirkju í Steingrímsfirði. Jarðardýrleikinn var átta hundruðir og ábúandinn Bjarni Jónsson. Landskuldin hafði áður verið níu álnir, en fáum árum áður en bólan gekk⁹ var hún ellefu álnir. Leigukúgildin voru áður fjögur en urðu þrjú eftir bóluna og greiddust leigur í smjöri heim til Staða. Kvíkfénaður var þar tvær kýr, einn vetrungur, einn kálfur, tuttugu og átta ær, fimmtán lömb og tvö hross. Þar var talið að gætu fóðrast ein kýr, tíu ær, sex lömb og einn hestur um vetur og ekki mikið meira um sumar. Heimilismenn voru sex og þar af var Jón Jónsson, bróðir ábúendans, með barni sínu á sinn kost. Skógur var lítill til eldiviðar og varla til kolagerðar. Silungsveiði hafði áður verið í Selá en var talin erfið og varla ómaksverð. Tún var bæði lítið og slæmt, engjar mjög litlar og skemmdust tún, engjar og hagar oft af aurlækjum. Hætt var fyrir fé af lækjum á vori og í leysingum. Stórviðrasamt var af einni átt og mjög vetrarhart af fannföngum.¹⁰

Í jarðatali Johnsen frá 1847 var sagt að Gilsstaðir væru í Staðarkirkju eign, dýrleikinn var átta hundruðir, landskuldin 0.5, kúgildin 2 ½ og ábúendur voru einn leigjandi.¹¹

Árið 1917 voru tún Gilsstaða um 2.2 ha, þar af 1/5 slétt, og matjurtagarðar voru 513 m².¹²

⁴ Diplomatarium Islandicum - Íslenzkt fornbréfasafn 3. bindi, 1947-1950, bls. 230

⁵ Diplomatarium Islandicum - Íslenzkt fornbréfasafn 4. bindi, 1947-1950, bls. 130

⁶ Diplomatarium Islandicum - Íslenzkt fornbréfasafn 8. bindi, 1947-1950, bls. 467-468

⁷ Diplomatarium Islandicum - Íslenzkt fornbréfasafn 8. bindi, 1947-1950, bls. 745-746

⁸ Diplomatarium Islandicum - Íslenzkt fornbréfasafn 15. bindi, 1947-1950, bls. 560-561

⁹ Hér er átt við Stórubólu sem gekk um Ísland á árunum 1707-1709

¹⁰ Árni Magnússon & Páll Vídalín, 1984, bls. 382-383

¹¹ J. Johnsen, 1847, bls. 215

¹² Túnakort – Gilsstaðatún, (1917)

5. NIÐURSTÖÐUR

Engar minjar fundust innan skráningarsvæðisins.

5.1 Niðurstöður vegna tilefnis

Engar minjar fundust innan skráningarsvæðisins en það er að mestu bert, stórgrýtt og erfitt yfirferðar. Eins fundust engar heimildir um minjar á svæðinu.

Minnt er á að samkvæmt menningarminjalögum ef áður óþekktar minjar finnast við framkvæmdir ber að stöðva framkvæmdina samstundis og tilkynna fundinn til Minjastofnunar Íslands sem mun taka ákvörðun um framhaldið.

Mynd 2. Yfirlitsmyndir frá skráningarsvæðinu.

6. HEIMILDASKRÁ

Atli Rúnarsson. (2023). *Fornleifaskráning í landi Gilsstaða vegna fyrirhugaðrar Kvíslatunguvirkjunar*. NV nr. 19-23. Bolungarvík: Náttúrustofa Vestfjarða.

Atli Rúnarsson. (2025). *Viðbótar fornleifaskráning í landi Gilsstaða og Geirmundarstaða vegna fyrirhugaðrar Kvíslatunguvirkjunar*. NV nr. 13-25. Bolungarvík: Náttúrustofa Vestfjarða.

Árni Magnússon & Páll Vídalín. (1984). *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. Ísafjarðarsýsla & Strandasýsla* (B. VII). Reykjavík: Sögufélagið.

Diplomatarium Islandicum - Íslenzkt fornbréfasafn 1-16. bindi. (1947-1950). Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.

J. Johnsen. (1847). *Jarðatal á Íslandi með brauðlýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu*. Kaupmannahöfn: S. Trier.

Margrét Valmundsdóttir, Oddgeir Isaksen og Ómar Valur Jónasson. (2026). *Skráningarstaðlar. Staðlar fyrir skráningu fornleifa*. Reykjavík: Minjastofnun Íslands.

(án dags.). *Örnefnaskrá - Kolbjarnarstaðir og Gilsstaðir*. Reykjavík: Örnefnastofnun.

Óútgefnar heimildir

Túnakort – Gilsstaðatún. (1917)

7. KORT

NÁTTÚRUSTOFA
VESTFJARÐA
Fornleifadeild

Skýringar

Skráningarsvæði

0 500 1.000 1.500 m

Yfirlitskort af skráningarsvæðinu.

Kort 1 12.8.2026

Náttúrustofa Vestfjarða Atli Rúnarsson